

Tükör által világosan

Micsoda ösbizalom kell ahhoz, hogy valaki - legyőzve természetes szeméremérzését - pőrére vetkőzzék mások előtt, s élveboncoláshoz hasonlatos rítus keretében bevilágítson lelke legrejtettebb zugába is, hogy látva lássák és szeressék! S mekkora hit fűtheti a kitarulkozót, hogy joggal remélhesse: önfeláldozó gesztusa nem hiábavaló.

Saad Katalinnak a hazugság iránti gyűlölete és az íróvá váláshoz nélkülözhetetlen önismeret olthatatlan vágya adhatta az erőt, hogy közzétegye negyven éven át vezetett naplóját, s szembenézve egykori följegyzéseiben testet öltött, alakuló személyiségével, ráláthasson családjá és önmaga sorsára. Olyasféleképpen próbált meg olvasni lelke legmélyebb rétegeiben, ahogyan József Attila faggatta annak idején *Szabad-ötletek jegyzéke, két ülésben* címmel papírra vetett asszociáció-sorozatát. Torzításmentes tükröt tartott önmagának, hogy homálytalan, világos, éles képet kapjon lényéről, amelyet aprólékosan megvizsgálva ráeszmélhet arra, kicsoda is ő és mi a dolga a világban.

A szerző korábbi regényeinek egymásra rímelő, beszédes címei - *Találkozások; Csupaszon* - már régóta jelezték azt a lélektől lélekgig hatoló, korlátlan és kölcsönös kitarulkozásra vágyó írói törekvést, melynek átmeneti betetőzése most a *Naplómmal szemközt* címmel közreadott írói műhelynapló. (Átmeneti, mert amint a könyvhöz írt utószóából kiderül, ez a mű egy időközben körvonalazódott, majdani családregény-trilógia első köteteként lesz olvasható.) Ugyanaz az attitűd ihlette a regények szerzőjét is, mint a naplóíró: a rejtőzködő önfeltárlkozás, az érintés, a másik emberben való önmagára ismerés, a tökéletes szeretet, a lelkek transzcendens ölelkezésének vágya.

Tizennégy éves korában Saad Katalin azért kezdett naplót írni, hogy önmaga médiuma legyen, mert sem a családjában, sem a vele egykorúak, sem „Isten helyettesei”: a papok között nem talált olyan embert, aki előtt szégyenkezés nélkül gyónhatott volna. Csak magában bízhatott, eleitől fogva. Pedig akkoriban még nem is igen voltak különösebb titkai. Egyébről sem beszélnek bakfis korukban a barátnők, mint amit ő kezdetben naplója diszkréciójára bízott - például, hogy roppant szerelmes természetű -, igaz, ő a „tisza szerelembe” volt szerelmes; zavarba ejtette az érzelmek kétarcúsága, test és lélek elválaszthatatlansága.

Az igazi naplótémát azonban az egzisztenciális tervek, sejtelmek jelentették számára, amelyeket egy hagyományos női szerepre készülő barátnővel bizonyosan nem tudott volna megértetni. Ő ugyanis sokkal többet és intenzívebben gondolkodott, mint a vele egykorú lányok, elsősorban önmagáról, a rá váró feladatokról, jövőendő életéről. S mert ambíciózus, egyéniségét kereső, tökéletességre törekvő, tervszerű önalakításra kész, de tehetsége természetét és teherbíró képességét még nem igazán érzékelő kamaszlány volt, a József Attila-i terminológia szerint nem „elvegyülni” akart, hanem „kiválni”.

Mindenben a tökéletesség volt a mércéje, gyerekkora óta. A szeretetben is. Egygylenni a másikkal - ezt követelte önmagától és másoktól. Anyjától is ilyen intenzív szeretetet várt el, hiába: ahogy múlt az idő, egyre inkább bebizonyosodott: nem tudnak megfelelni egymás elvárásainak. Így lett középső gyerekként lassan a család feketebáránya, aki szembeszökően más, mint testvérei, s aki mindig megbotránkoztatja különbségeivel a szüleit. „Bűnöm, hogy mindig annak az oldalán vagyok, aki egyedül

van” - azonosította magában tüntető másságát, mely az idő múlásával mind tudatosabban vállalt magányra kárhóztatta. Kényszerűségből különült el családtagjaitól, előbb naplójához, majd korai házasságokba menekülve, húsz éve pedig egy alföldi tanyára, Nagyrévre, ahol azóta is természetközelenben éli a független értelmiségi életét.

A naplórás kezdettől fogva narkotikum és terápia számára. A kimondás, a megfogalmazás segít, hogy bajai fölébe kerekedjek. Miközben monológ formában kommunikál önmagával, meg is kettőzi magát: kivetíti magából lényé pillanatnyi lenyomatát, akit később kívülállóként tanulmányozhat. Mintha kezdettől fogva arra készült volna, hogy egyszer majd nyersanyagnak tekintse a leírtakat, önnön rejtett mélységeinek föltárásához. „Vagyok annyira önző, hogy állandóan önmagam belső világával foglalkozom. Állandóan tanulmányozom önmagam, s még mindig nem értem. Sohasem hazudok, és telis-tele vagyok érzésekkel. Úgy csaponganak bennem a gondolataimmal együtt, hogy gyakran kerülnek egymással ellentmondásba. Két énem van, s úgy tűnik, mintha színváltó lennék. Milyen vagyok? Mit akarok? (...) Túl sokat töprengek.”

Az önbizalomhiánnyal küszködő lányka - nyilván az anyai minta hatására - színészi pályára készült. A naplóból kiderül: édesanyjuk gyermekei születése miatt hagyta ott a színpadot: feláldozta hivatását a családért. Lányának is e két fontos életprogram összeegyeztetése okozza később a legfőbb dilemmát. De az író-szerkesztő apa rejtettebb pályamotivációja sem marad hatástalan - ha ez nem is tudatosul idejekorán -, hiszen az eszmélkedés kényszere kezdettől fogva az írásos önkifejezési forma irányába tereli az önjelölt színésznőt. Így juthat el a számára fontos felismerésekhez: „Nagyon szeretem az életet, és mégis, azok a pillanatok, melyekben életszeretetem kulminál, épp a transzcendenssel kötnek össze. Ez mindig valamely találkozás pillanata, a megérintés vagy megérintettség élménye.”

Sorsszerű találkozásairól is beszámol naplójában. Mindenekelőtt Pilinszky János gyakorolt rá mély, intenzív hatást, akivel érettségi után az Új Ember szerkesztőségében - ahol apja volt a főszerkesztő - együtt dolgozott, s aki haláláig bizalmas barátja, mestere, inspirálója maradt. Gyakran elemzi a költő egy-egy megjegyzését, élni segítő gondolatát: „a depresszió állandósult bűntudat” vagy „a képességek nem adóttak, a sors adott. A sors kivájja az adekvát képességeket”. Így a naplót amolyan írásos meditációs formának is tekinthetjük, melyet folyamatában, működés közben, határfokát is lemérve követhetünk.

A negyven év alatt rendszeresen vezetett napló írójának individuációs folyamatát - a felnőtte válás, az anyaság és az alkotás összeegyeztetési kísérleteinek stációit - is megörökíti. Asszonyként néha elálmélkodik, mennyire másféle ember lett, mint lánykorában volt. Húsz éve még viszolygott az anyaszereptől, mert félt, hogy akkor le kell mondania a színházról. De amikor megszületett a lánya, Rita - akinek a kötet ajánlása is szól -, leszámítva egy rövidebb időszakot, amikor szabadsága eltiprójára, börtönőrére tekintett a magatehetetlen csecsemőre, mindinkább egyre nagyobb örömét lelta a szimbiózisban. Ahogy múlt az idő, s nőtt, okosodott a gyermek, már mint önnön jobbik énjére, másságában rokon társára tekintett rá, akinek bölcsessége nélkül talán nem is tudna meglenni a hétköznapokban. „Rita remek ember. A legizgalmasabb és legszebb teremtmény, akit valaha ismerhettem. Alighanem Isten kedvencei közé tartozik” - jellemzi őt. Az írást pedig - mely számára nem annyira irodalom, mint „oxigén a fuldoklásban” - egyre inkább sorsa kényszerének tekinti, mely alapvetően átdimenzionálta az életét, „ahogyan Jancsi (Pilinszky) mondta: szinkronba kerül általa az ember a világgal”.

Hasonló szerepet tölt be a társadalomból kivonuló remetenő életében a tanya, mely nem a nyugalom miatt fontos számára, hanem azért, mert mint írja: „Itt közel vagy a dolgokhoz. (...) Ez a színhely lényeges és lényegtelen elemeire osztja a világot, és megtanít rá, hogyan tudsz találkozni az elemekkel, a földdel, a vízzel, a tűzzel és a levegővel, és megajándékoz azzal a csodálatos érzéssel, melynek átélésére minden teremtmény oly nagyon vágyik: hogy része vagy a világegyetemnek.” Az utószóban arról ír, hogy az ottani kapcsolatai egyértelműségét szereti: „A fekete-fehér viszonylatokat. A kendőzetlenséget. A szép és a csúnya megfogalmazódásait és helycseréit. Az élet valódiságát. Hogy nem titok, kitől mi várható. Titok viszont az állatok némasága. De ha figyelek, észrevehetem, miként közvetítenek e világ és a transzcencens között. És ebben a növények is társaik. Mindez a ragyogás szférájába tartozik. Ilyen helyzetben az ember másképpen él. Erről szeretnék írni.”

De közben mindennapos harcban áll a természettel, s ez a harc felőrli erejét. „Úgy látszik, ez a sorsom - és Ritáié is -, hogy sehol ne tudjunk gyökeret eresztetni.” A más-ság, a különbözőség következménye: szívszorító magány. Mint a naplóból kiderül: **Eörsi István** az ő ihletésében írta az ötlábú bárányról szóló paraboláját: „Az ötlábú bárány nem az ötlábúsága miatt szomorú, hanem mert a négylábúak kivetik maguk közül. Minden lény legmélyebb vágya, hogy elfogadtassék.”

Ezért is tette közzé a naplóról könyv formájában személyisége fejlődésének mélylélektani hitelű röntgenfelvételeit. Pedig nem lehetett könnyű döntés, hiszen korábbi följegyzései szerint nem szívesen szembesült azzal, ami elmúlt: „egy-egy naplóm egy-egy korszakomat félmjelzi, s mikor kézbe veszem őket hébe-hóba, a napló pusztá látványa feltámasztja azt a korszakot, s bizony: 'ne nézz hátra, jön a farkas', gondolom, s inkább nem nyitom ki egyiket sem. (...) Gyűlölök a múlt emlékei között kotorászni. Fényképek, levelek, naplójegyzetek. Mintha bármit is másként lehetett volna!” - vélekedett még néhány évvel ezelőtt.

Anyja halála döbentette rá, hogy muzáj szembenéznie a múlttal, hiszen föl kell dolgoznia élete legfontosabb és legellentmondásosabb hozzátartozójának elvesztését. Akinek szeretetért egész életében hiába harcolt - azzal ki kell békülnie holtában: „Egy halottat lehetetlen gyűlölni. Ahhoz pedig, hogy meg bírjam szeretni - el kell jus-sak.” El is jut, eszmélkedő-eszméltető naplója segítségével. Az utolsó bejegyzések a keserves-önmarcangoló gyázmunka fázisait dokumentálják. „Miért nem éreztem át Anyám szenvedését? Egész életemben kizárólag önmagammal voltam elfoglalva. Ön-magam megvalósításával. (...) Nem szabad, soha többé, megfedkezni arról, hogy milyen vakká tudok lenni.” Halálon túli egymásra találásukban az élet egyik misztériuma vált valóra, amely a kötet végi, Oshótól idézett mottó szerint így fogalmazható meg: „Ha az utad végén / a szeretet nem virágozott ki benned, / akkor az egész út hiábavaló volt.”

De a családregényhez vezető út, anya és lánya szeretetkonfliktusaival, majd megrendítő, posztumusz megbékélésével csak az egyik - igaz, a legfontosabb - tematikus ága a naplójegyzeteknek. C. G. Jung szerint egy gyermek csak akkor léphet át végérvényesen a felnőttkorba, ha szüleit már eltemette, s végképp nincs kire támaszkodnia. Az árvaságával „meglett emberré” lett, felnőtt korba lépett Saád Katalin számára immár az írói hivatás vált legfontosabb céljává és témájává.

„Mind ez ideig azt hittem: az anyai érzés mindennél erősebb bennem, s most nap-nál világosabbá vált, hogy író voltom alattomos, ugrásra kész ragadozóm, s bizony

nem tudom, az író vajon Isten vagy a Sátán szövetségese, s ha rájönnek, ez utóbbié, vajon lemondanék-e arról, hogy írjak” - medítál egy helyütt, s érdekes különbséget tesz a kötelesség - az anyaság - és a hivatás - az írás - között: „Anyának lenni, s mindaz, ami ezzel kapcsolatos érzés: az élet megélésének a teljessége. Írónak lenni: szabadnak lenni. Fölébe kerülni saját szenvedéseinknek, vágyainknak. Az anya azt kívánja benned: mondj le erről meg arról. Az író: ne is vágyjál rá. Képzeld el, figyeld meg, szemléld, elemezd, és végül: légy tőle szabad. Szublimáld.”

Miután azonban itt nem szublimált vágyak követelődtek a naplójegyzetek szövegébe, hanem valódi, átélt-átérzett élmények, az író fontossá tartja, hogy az utószóban beavassa olvasóit, miért vállalkozott a szokatlan kitérőre. „Rájöttem: kizárólag akkor sikerülhet megírnom a családtörténetet, ha szüleim valamelyikét választom ki főhősül, és saját magamat csupán gyerekeik egyikének tekintem. Ehhez fel kell áldoznom a naplót. Feláldozni, vagyis nyilvánosságra hozni, s ezáltal elidegeníteni. A cím, amit a most megjelenő formának adtam, a *Naplómmal szemközt*, pontosan erre az eltávolodási készségre utal. Hogy úgy tekintsek a saját titkaimra, mint amelyekhez már semmi közöm. A könyvalakot öltés a legfőbb biztosíték.”

A naplót - a szerzői instrukció szerint - tehát nem szépirodalmi alkotásként, hanem kordokumentumként vagy fejlődésregényként kell olvasnunk. Hiszen a tradicionális női szerepet ráerőszakoló család elleni lázadását, kitörési kísérleteit dokumentálta benne, eltökélt szabadságharcát azért, hogy saját maga törvényei szerint élhessen: „Egész életemben semmi mást nem akartam, mint önmagam.”

A kötet címlapja - és a noran kiadó könyveihez mellékelte, könyvjelzőként használatos, azonos ábrájú, színes képeslap formátumú fotó - vizuálisan is kifejezi az író és az általa ábrázolt világ helyzetét. Koromsötét háttérből kiragogyó ablakot látunk, vastag falú parasztház apró ablakszemét, az üveg mögött a külvilág harsány-zöld-barna természeti háttérével, s a szoba belsejéből, az ablak mellett csak kontúrjaiban sejthető nőalak sziluettjével. Az erősen dekoltált fekete búzt, sötét mintás, húzott szoknyát és éjszínű kalapot viselő, profilban ábrázolt nőalak modellje minden bizonnyal a szerző, amint önmagát saját magának - és olvasóinak - föltárva, testközelségét erősen hangsúlyozva, az ablakon túli világra kitekint. Mintha azt mondaná: intim naplókönyv-vallo-másában megmutatja, milyen is a saját énjén és sorsán átszűrte valóság: a “nőnemű istenember” által teremtett világ.

(Saád Katalin: *Naplómmal szemközt 1958-1999. noran könyvkiadó, Kortársak sorozat, Budapest, 2000*)